

ԱՌԵՏԱԲԵՐ

«Ա.Մ. ԵՍ. ԶԵՅԻ ՄԵԾ՝ ՈՒՐԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՌԵՏԻՍ ԿՈՒՏԱՄ» : ՂՈՒԿ. Բ. 10

ՀԱՏՈՐ 31.

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ. ՄԱՐՏ 7. 1876

ԹԻՒ 10

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Երկնից մէջ մեր բարեկամները ճանչնալ: — Հնդկաստանի մէջ յառաջագործութիւն: — Սուրբ. գիրք. այրել: — «Աւելի երանելի է տալը քան ընդ առնելը» — Միաբանական աղօթից ժողովի Բերա: — Բողոքականութեան ծայրը: — Վանայ գաւառը: — Քրիստոնէութեան ծագումը: — Տարին հաշուելու կերպը: — Կեսարիոյ սանձանին մէջ կրօնական յառաջագործութիւն: — Թրաքի: — Զրնգլարէն նամակ մը: — «Օրտուի Բողոքականք»: — Բաղարական լուրեր: — Ելնմանական և յոռետրական:

ԵՐԿՆԻՅ ՄԷՋ ՄԵՐ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐԸ ՃԱՆՉՆԱԼ

ԱՅԼԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ զԲՐԻՍՏՈՅ
այնպէս չփոխեց որ չճանչցուեցաւ, մեր փառաւորութիւն ալ մեզ այնպէս պիտի չփոխէ որ չճանչցուինք: Չկայ բան մը բնութեան մէջ, ոչ ալ Սուրբ գրքի մէջ որ ցուցնէ թէ կարող պիտի չըլլանք ճանչնալ երկնից մէջ զով որ երկրի վրայ ճանչցանք: Դարձեալ եթէ երկնից մէջ մեր սիրելիները ճանչնալը պիտի աւելցնէ մեր երանութիւնը, ապա պարտինք հաւատալ թէ պիտի ճանչնանք դաննք, քանզի պարտինք հաւատալ թէ, ինչ որ երկնից սուրբերուն երջանկութեանը կը նպաստէ՝ պիտի տրուի անոնց:

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ ՅԱՌԱՋԱԴԻՄՈՒԹԻՒՆ

Հնդկաստանի միախնար մը հետեւեալը կը գրէ. «Երեսուն տարի առաջ երբ Հնդկաստան եկայ, բոլոր Պոմպայի գաւառին մէջ բնիկ լեզուով ամառութեամբ մը միայն կը հրատարակուէր, որուն խմբագրութիւնը և տպագրութիւնը Ամերիկացի միախնարը կ'ընէին: Հիմա 118 օրական և շաբաթական լրագրիներ կը հրատարակուին յիշեալ գաւառին մէջ միայն, և անոնց գրեթէ բոլորին ալ խմբագիրն ու ծախքերը հոգացողը Հնդիկներն են:»

ՍՈՒՐԲ ԳԻՐԲ ԱՅՐԵԼ

Վերին եղիպտոսի մէջ Խփախնէ:

լուսն պատրիարքը 1867ին շատ մը Սուրբ գիրք այրեց իր եկեղեցւոյն բակին մէջ, յուսալով այսու խափանել Աստուածաշունչին և Բողոքականութեան տարածումը: Բայց պատրիարքին այս սրբապիղծ դործը իբրեւ թէ հրապարակաւ ծանուցում մը եղաւ Սուրբ գիրքին և Բողոքական միախնարաց դործին: Անկէ ի վեր Եղիպտոսի մէջ 16,734 օրինակ Աստուածաշունչ ծախուեցաւ, և անոնց գինէն աւելուեցաւ 656 լիրա: Նաև Աւետարանական դպրոցներ և ինքնապահ եկեղեցիներ աւելի արագ հաստատուեցան և կազմուեցան:

«ԱՌԵԼԻ ԵՐԱՆԵԼԻ Է ՏՈՒԼԸ ԳԱՆ ԹԷ ԱՌՆԵԼԸ»

Անտարակոյս օրհնութիւն է երախտիք ընդունիլ, բայց մեր Տէրօջ առակը կ'ըսէ թէ աւելի երանելի է տալը քան թէ առնելը: Ուրեմն երախտիք ընելը ոչ միայն մեծ բարիք է անոր ի շնորհս որոյ կ'ըլլայ երախտիքը, այլ և մեծագոյն օրհնութիւն է անոր որուն ձեռքով կ'ըլլայ: Արդէն չորրորդ դարուն մէջ սուրբ Յովհան Ոսկեբերան շատ լուսաւոր կերպով մեկնեց այս սկզբունքը: Փիլիպպեցւոյ թղթոյն մեկնութեան իններորդ ճառին մէջ կ'ըսէ թէ, եկեղեցւոյ Դուռը լաւ համարեցաւ իր աշակերտներէն ոմանք կարօտութեան մէջ թողուլ, որպէս զի ուրիշները անոնց կարօտութիւնը վերցնելով կարող ըլլան զօրանալ, թէ Աստուած ուղեց որ իւր պաշտօնեաները կախում ունենան եկեղեցիէն իրենց ապրուստին կողմանէ, որպէս զի եկեղեցին կարող ըլլայ օգտիլ եկեղեցւոյ պաշտօնեաներուն պիտոյիցը հանգանակելով, թէ Աստուած կրնար իր պաշ-

տօնեաները յղիացնել բարիքներով, բայց ընտրեց թողուլ զանոնք աղքատութեան մէջ անոնց ունկնդիրներուն օգտին համար, որպէս զի այս ունկնդիրը ալ կարենան օգուտ քաղել իրենց չքաւոր պաշտօնեաներուն նպաստ մատուցանելով, և այնպէս իրենց փորձառութեամբ տրվիլ թէ որչափ երանելի է տալը քան առնելը:

ՄԻԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՂՕԹԻՅ ԺՈՂՈՎ Ի ԲԵՐԱ

Յառաջիկայ կիրակի ամսոյս 12 ին ըստ Լատ. Կոստանդնուպոլսոյ Աւետարանականաց միաբանական աղօթքի Ժողովը պիտի ըլլայ Բերայի աղօթարանը, կէս օրէն ժամ ու կէս ետքը: Ժողովին նիւթն է Բերայի հասարակութեան իրենց ուսուցումներէն մէկը:

Արդարեւ յոյժ կարևոր նիւթ մ'է այս, և որչափ զգուշի է անոր պէտքը այժմու բոլոր Քրիստոնէից համար: «Վաղաչեմ ձեզի», կ'ըսէ առաքեալը, «որ դուք այնպէս քալէք ինչպէս որ կը վայելէ ան կոյմանը որով կանչուեցաք»:

Սիրելի եղբարք և քուրք, յիշենք մեր առջի սէրը, իղձը, եռանդը և Քրիստոսի անձնանուէր ծառայելու համար ըրած հանդիսաւոր ուխտադրութիւնը:

Արդեօք իր ալ ձեռքին մէջ եօթը աստղեր ունեցող ու եօթը սակեղէն աշտանակաց մէջ պտըտողը մեզի ալ չըսե՞ր. «Քեզի գէմ բան մը ունիմ, որ քու առջի սէրդ ձգեցիր»: Այո, կարծեմ մեզի ալ Քրիստոս կ'ըսէ. Քու առջի եռանդուն փափաքներդ, ուխտադրութիւններդ ձգեցիր, և անոնց մէջ անհաւատարիմ գտնուեցար: Երբ մեր ուխտադրութեանց մէջ անհաւատարիմ կը գտնուիմք, ինչպէս կրնանք Աստուծոյ շնորհալի ներկայութիւնը

վայելել. Աստուծոյ՝ որ մեր ներկայ ու հանդերձեալ կենաց ու երանութեան միակ աղբիւրն է:

Ուրեմն միաբանութեամբ ներկայանանք ամէն շնորհաց Հօրը գահին, և յիշենք անոր հետ քալելու և սրտանց Բրիստոսի ծառայելու համար մեր ըրած հանդիսաւոր ուխտադրութիւնը, և հաստատ մնանք անոր մէջ:

Կ. Դ. ԳԱՐԻԲԵԼՅԱՆ

ԲՈՂՈՒԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԾԱՅՐԸ

Քանի որ պատուելի Չամբարձեան մեծագոյնութիւն ունէր Հայոց եկեղեցական դասուն եւ ուսումնական անձանց վրայ, եւ քանի որ դեռ չստացելով հաւատք կ'ընծայէին Բողոքականութեան Հայոց մէջ տարածուելուն, նա թէ լրագրի միջոցաւ եւ թէ ուրիշ միջոցներով իր բոլոր զօրութիւնն եւ ջանքը թափեց Բողոքականութեան այնպիսի գոյն մը եւ երեւոյթ մը տալու որ Հայերը անկէ խրտին եւ փախչին, եւ Հայոց տաճարն ու սեղանը ձիգուելից ցնուի միայն մնան: Այն ատեն Չամբարձեան եւ այլք ամէն տեսակ անարգական տխուրներ հնարեցին Բողոքականութիւնը վատաշարաւորելու: Բայց ազնիւ եւ կրօնասէր Հայերն ամուր բռնեցին Աստուծոյ խօսքին կրթութիւնը, եւ մինչեւ այսօր անոր մէջ յաւանք գացին: Բողոքականութեան թշնամիք այլ եւս չեն համարձակիր անոր ներկայ կացութեան համար բան մը ըսել: Բողոքականաց կրօնքին ճամբարութիւնը, յաջողութիւնն եւ յաւանքալիւնը այնպէս ճշտած են Պրուսացւոյն խիղճն եւ լեզուն, որ նա չի խտրանոր ներկայ վիճակին անհաւատութեան տխուր տալ, այլ անոր աներեւոյթ ծայրին համար միայն ծախող գուշակութիւն կ'ընէ, եւ «Բողոքականութեան ծայրն անհաւատութիւն է» կ'ընէ: Եւրոպիոյ եւ Ամերիկայի Բողոքական ժողովուրդները հարկաւոր տարիներէ հետէ Սուրբ Գրոց հրահանգութեամբ կը գարգանան, եւ այսօր հազարաւոր եկեղեցիներ կառմած են, բայց անոնց ծայրը դեռ այդ չարագուշակ անձին մարգարէացած կէտին չհասու, եւ մեծ յոյս կայ որ մեզ, Հայոցը Բողոքականաց օւլ այնպիսի ծայր մը պիտի չհասնուի: Պատուելի Չամբարձեան միշտ սովորած է այնպիսի դիրքով մը պառկել որ գոնէ քունին մէջ Բողոքականութեան ծայրին համար ծախող երազներ տեսնէ: Հայոց մէջէն օվ կայ որ այն անձին մարգարէական խօսքերուն հաւատք պիտի ընծայէ, մինչդեռ մեր սիրելի ազգին մէջ Սուրբ Գրքը այնչափ ընդունելութիւն

գտած է: Աւելի հաւատացող կան թէ Հայոց եկեղեցւոյ այժմեան վիճակին ծայրն անհաւատութիւն է քան թէ Բողոքականութեան ծայրը: Ուրեմն Պրուսացւոյն գուշակութիւնն արժէք չունի: Չամբարձեան Պապականութեան ծայրին նկատմամբ ոչ գուշակութիւն կ'ընէ, եւ ոչ պատգամ կը խօսի: Եւ որ բոլոր պատգամները Բողոքականութեան վերջին օրերուն համար են: Պրուսացին որչափ որ ջանայ Հայերը Բողոքականութենէն վախցնել, այնչափ իր վրայ կը խնդացնէ այն Հայերն իսկ որոնք Բողոքականութեան չեն մօտենար, վասն զի անի անհաւատութիւնը արմատէն կը խլէ: Եթէ կրօնք մը կայ որ կը սպառնայ անհաւատութեան տղայական եւ յիմարական գաղափարներն ջնջելու, այն կրօնքը Բողոքականութիւնն է: Անոնք որ կրօնքներն եւ անոնց սկզբունքները հասուն մտքով քննած եւ ճանչցած են, կրօնքները հասկնալու մասին յոյժ տգէտ կը համարին զպատուելին, որ այսպիսի գուշակութիւններ կ'ընէ, եթէ կեղծիք չ'ըրածը: Պապականները կ'ըսեն. Գիտութեան ծայրն անհաւատութիւն է: Պրուսացին կ'ըսէ. Բողոքականութեան ծայրն անհաւատութիւն է: Իսկ մենք կ'ըսենք. Պապականութեան եւ անհաւատութեան ծայրը Բողոքականութիւնն է: Բրիստոսի կրօնքը պիտի թագաւորէ ամենուն վրայ:

Ս. Գ.

Բաղէշ

ՎԱՆԱՅ ԳԱՒԱՐԸ

Վանայ միւթէսարրիֆութիւնը շատ ընդարձակ է, տարածութիւնը գրեթէ այնչափ է որչափ էր Սիրիոյ կամ Պաղեստինու տարածութիւնը Սամուէլի ժամանակ: Կը բաժնուի 40 մաս (9 գաւառագաւութիւն եւ մէկ սանձաղ), եւ, պաշտօնական տեղեկութեանց նայելով, կը պարունակէ իրր 138,000 Մահմետական եւ 105,000 Բրիտանաց բնակիչ: Այս վերջիններուն իրր 27,000ը Նեստորական են, եւ կը բնակին երկու հարաւային գաւառագաւութեանց մէջ: Ասոնք, իրենց լեզուին եւ այն քաղքին մօտաւորութեանը պատճառաւ, Աւետարանական գործին կազմանէ, կը վերաբերին Պարսկաստանի Ուրմիոյ կայանին միսիոնարաց:

Թերեւս Աւետարների ընթերցողներէն ումանը սաջափ միայն դիտեն այս ժողովուրդին վրայ որ, ասոնք Հայոց եկեղեցիէն հերետիկոս կը համարուին, ինչպէս որ Հայոց չարականին մէջ Նեստորի դէմ նըղվը կը ցուցնէ: Բայց Նեստորական ժամանակաւ Բրիտանացի մէջ ամենէն եւս անդամ ժողովուրդն էին, եւ մինչեւ Չինաստան գացին Աւետարանը քարոզելու,

ինչպէս որ յիշուած է կոթողի մը վրայ որ մինչեւ ցարդ կը տեսնուի Չինու քաղաքներէն մէկուն մէջ: Սրդարեւ Նեստորականք առաջին եղան որ Աւետարանը տարին այն լայնատարած թագաւորութեան մէջ որ աշխարհիս բնակչաց երրորդ մասը կը պարունակէ: Մէկ տեսութեամբ Նեստորականաց առաքելական աշխատութիւնն անպտուղ եղաւ այն երկրին մէջ, քանզի անոնց ձեռքով տնկուած Բրիտանացիութիւնը մեռաւ: Չինաստան դարեւով մնաց կուսակալութեան մէջ, եւ միայն 30-40 տարի է որ նորէն ծագեց հոն Աւետարանին ճամբիւր լոյսը: Բայց եւ այնպէս, եթէ, ինչպէս կը յիշուանք, Նեստորականաց աշխատութիւնը բաւական եղաւ գոնէ քանի մը հարկը հոգի ճամբարութեան ողջամիտ գիտութեանը բերել, անոնց առաքելութիւնը մոռաւորապէս յաջողեցաւ:

Բայց այն դարձունեայ Նեստորական ցեղը գրեթէ մարեցաւ, եւ Նեստորական եկեղեցին հիմա փոքրագոյնն է արեւելեան հինգ փոքր եկեղեցեաց մէջ, որ են. Հայոց, Եթովպացւոց, Յակոբիկեանց, Խրդիտեանց եւ Նեստորականաց եկեղեցիները: Բայ ի Բաղդադէնէն որ Կաթոլիկ Նեստորական են, միւս Նեստորականաց ամբողջ թիւը հաւանականաբար 75,000էն աւելի չէ, մէկ երրորդը՝ Պարսկաստան, եւ երկու երրորդը՝ Թուրքիա: Այս թիւը կրնայ չափազանց ըլլալ, քանզի կ'ըսուի թէ Կաթոլիկները վերջին ատեններս մեծ յաջողութիւն գտան Մուսուլի մօտ բնակող Նեստորականները դարձունելու:

Այս երկու հարաւային գաւառագաւութեանց մէջ է Կաւար կոչուած տափարակը որ գալտի պէս հարկ է, եւ շատ զուարճալի էր երբ ես տեսայ ամառը: Բայց կ'ըսուի թէ ձմեռը 5 տոթ ձիւնով կը ծածկուի, այնպէս որ երբեմն կարաւանները հինգ ամիս շարունակ կը դադրին:

Յիշեալ գաւառագաւութեանց մնացեալ մասը շատ լեռնային է եւ շատ գէշ ձմեռներ ունի, այնպէս գէշ որ միսիոնարք երբ այն կողմերը կը ճամբորդեն, կը ստիպուին իրենց ձիերը թողուլ, եւ աղէկ քալող ջորիներ բռնել: Գիրք մը հրատարակուած է ուր հեղինակը կը պնդէ թէ լեռնաբնակ Նեստորականք Իսրայէլի 40 կորուսեալ ցեղերն են, բայց այս կարծիքը հաւատալի չէ:

Կաւարի մէջ միշտ գունդ մը զօրք կը պահուի, քանզի լեռնաբնակ Բիւրտերը հնադանութեան մէջ պահելու համար օրէնքին խիտ բազուկը պէտք է: Սրդարեւ 30 տարիէ քիչ պակաս է որ բոլոր այս գաւառը կէս անկախ էր, եւ Վանայ Մահմուտ խանը, Բաղէշու Շէրի պէյը, եւ ձեղրէի անուանի հօր Պէտիրխան պէյը կը տիրէին իրօք Թուրքիոյ այս մասին:

Այս երկու գայմադամութիւններէն դուրս, կան նաեւ հաւանականաբար 75,000 Հայք եւ 4,000 նետորակներ մեր միւթէսարրիֆին իրաւաւորութեանը ներքեւ։ Ասոնց գրեթէ 55,000ը Վանէն իբր մէկ օրուան (10 ժամու) ճամբայ հեռու են, այնպէս որ Հայոց մէջ Աւետարանին դործը յառաջ տանելու համար ամենէն յարմար կեդրոնատեղին հոս է։ Այս նպատակին համար Մուշի եւ Սարգիսի դաշտերը միայն կրնան Վանայ դաշտին հետ համեմատուիլ։

Առ այժմ քիչ գիւղեր դպրոց ունին, եւ շատերուն մէջ գրիւնմուլութիւնը կը տիրէ։ Այս բաները մեծ արդեւք են ճամարտութեան, բայց եւ այնպէս բաւական թուով Աստուածաշունչ եւ տեսարակներ ծախուեցան այս գիւղերուն մէջ անցեալ երեք տարուան միջոցին, եւ այս բարի ցանէն աղէկ հունձ կը յուտացուի։

Հայոց ուրիշ գիւղերէն ոմանք Վանայ ծովուն հիւսիսային գլին են, ուր նաւակներով երթալ գիւրդին է, բայց մեծ մասը հարաւային կողմն են, եւ ծովակէն դառնալով են դժուարին լեռներու շարքով մը։ Ընդ ամենը 500 Հայ գիւղ կայ, բոլորովին կամ ըստ մասին Քրիստոնեայ բնակչօք։ 50 կամ 40 գիւղ 50 տկան կամ ունենի երգ ունի, մնացեալները փոքրադոյն են։ Վանքերուն բազմութենէն կը տեսնուի որ այս գաւառին մէջ ժամանակաւ Հայք աւելի բազմամարդ էին քան հիմա։ Չիտուրի ճամբով քաղցէն մինչեւ մէկ օրուան ճամբայ հեռու 15 վանք կայ։ Ասոնցմէ ոմանք շատ երեւելի են։

Այլթամար, որ փոքր աղաւաթուտ կղզի է ծովակին հարաւային կողմը, քանի մը տարի առաջ կաթողիկոս մը կը նստէր։ Բայց կարծեմ քան զԱյլթամար հռչակաւոր են անապատ կոչուած մենաստանները որ նոյնպէս կղզիներու մէջ են։ Ասոնց մէջ ապրող միանձնեք մեծ խոտաւերութեամբ ճգնաւորական կեանք կ'անցունեն։ Թէպէտ «Քրիստոս Յիսուսով ոչ արու կայ եւ ոչ էգ» այս միանձնաց քով կայ այս խտրութիւնը։ Կ'ըսուի թէ այս մենաստանները կ'են երբեք մտած չէ, ոչ ալ մտեղէն ուտելիք կը տարուի երբեք հոն։ Արդարեւ, եթէ Աստուծոյ հաճելի ըլլար որ իր զաւակները, փոխանակ աշխատելու լուսաւորել եւ կրթել իրենց նմանները, բոլորովին մեկուսանային անոնցմէ, այս վանքերը բարեպաշտութեան համար յարմարագոյն տեղեր եղած պիտի ըլլային։ Այլ Քրիստոս եւ առաքեալք այնպէս չանցուցին իրենց կեանքը։ Բայց եւ այնպէս անցեալ դարերու մէջ շատ Քրիստոնեաներ ընտրեցին միանձնական եւ ճգնաւորական կեանք, ուստի պէտք չէ մեզի դանձնեք դատաւարտելու ելլել։ Տարակոյս չկայ

թէ շատերը բարի մտօք կ'երթան այն վանքերը։ Մենք կը բաղձանք միայն որ այսպիսիք աւելի լուսաւորուին։ Եթէ նուիրեն զիրենք դպրոցներ հիմնելու, եւ մանաւանդ բարեկարգելու իրենց եկեղեցին, բանիւ եւ գործով քարոզելու Աւետարանին կենարար ճամարտութիւնը, ինչ զարմանալի բաներ պիտի չընեն։ Կ'ըսուի թէ այս միւթէսարրիֆութեան մէջ 80 վարդապետ կայ, այսինքն՝ 250 չափահաս մարդու մէկ վարդապետ։ Յաւել առնոց վրայ նաեւ քահանաները, եւ խորհէ թէ, եթէ առնոց ամենքը լցուած ըլլային առաքելական նախանձու եւ սրբութեամբ, որչափ յարմար պիտի ըլլային, առանց արգիլուելու Բողոքական անախորժ անունէն, կատարել այն գործը զոր մենք տկարութեամբ կը ջանանք կատարել։ Բայց միւթէ Բողոքական անունն է թէ Բողոքականներէն քարոզուած Աւետարանին ճամարտութիւնն է որ անախորժ կը թուի Ժողովրդեան։ Եւ, եթէ Հայ եկեղեցական մը նոյն սգեղարժ ճամարտութիւնները քարոզէր զորս կը քարոզէին Յիսուս Քրիստոս եւ Պօղոս առաքեալ, Բողոքական պիտի չկարծուի։

Ուրիշ վանքի մը մէջ ուր նախկին պատերազմը իրիմեան ժամանակաւ վանահայր էր, տաղաքութեան մտմուլ մը կայ որ հիմա չի գործածուիր, թէպէտ երեք տարի առաջ հոն շաքարթաթերթ մը կը հրատարակուէր։ Ուրիշ երեւելի վանք մ'ալ կայ, ուր Նարեկ կոչուած գիրքը գրուեցաւ, որուն խրթին ոճը հատկապէս համար դպրոցի աշակերտներէն շատերը յոգեցուն իրենց ըզեղը։

Բաց այս հին վանքերէն կան հին բերդեր, պարիսպներ եւ ուրիշ շէնքեր որ տարբեր դէպքեր կը յիշեցնեն։ Վանքերը կը յիշեցնեն խաղաղութեան Աւետարանը, իսկ բերդերն ու պարիսպները, յուշարար յիշատակ են պատերազմի արհաւիրաց։ Առջինները կը յիշեցնեն թէ ինչպէս յօժար է Աստուած հաշտելի իր ապստամբ հպատակներուն հետ, իսկ վերջինները կը յիշեցնեն թէ ինչպէս այս հպատակները լցուած էին իրարու դէմ թշնամութեամբ եւ զայրագին սգով։

Էլճիրազ քաղքին ետին, ծովակին հիւսիսային եզերքը, մեծամեծ ժայռեր կան որ հին բերդի մը աւերակներով ծածկուած են։ Այս ժայռերուն ստորոտէն մինչեւ ծովակին լճնոց բարձր պարիսպ մը անմատչելի կ'ընէ բերդը։

Վանէն 9 ժամ դէպ ի հարաւ է Սուշապ, ուր հին բերդ մը կայ որ, ըստ իս, շատ գեղեցիկ է։ Բերդին շինուածը շատ նշանաւոր չէ, բայց բնական դիրքը շատ ամուր է։ Այս բերդին պատուհանէն նայողին գլուխը կը դառնայ։ Եթէ բաւական պաշար եւ աղէկ պահապան զօրք մ'ունենար անհնար էր որ լուսուէր, այսինքն հին ժամանակները որ վառօդը դեռ հնարուած չէր։

Ուրիշ բերդեր ալ տեսայ, բայց ասոնք մեծաւ մասամբ աւերակ են։ Կան թերեւս ուրիշ գեղեցիկ բերդեր գաւառին ուրիշ կողմերը ուր դացած չեմ։

Վանայ գաւառին հանքային հարստութեանը վրայ քիչ բան դիտեմ։ Կան ածխոյ հանքեր որոնց համար կ'ըսուի թէ շատ ընդարձակ են։ Եթէ այսպէս է, հարկ պիտի ըլլայ քիչ ատենէն դանոնք բանեցնել։ Վառելիքի հարկաւորութիւնը տարուէ տարի կ'աւելնայ, քանի ջերմոց (սօս) գործածելու սովորութիւնը երթալով կ'ընդհանրանայ, եւ գաւառը փայտի կողմանէ աղքատ է։ Մանաւանդ որ հոս անտառները կտրելու թողուութիւնը կայ, որ մեծ անխուհեմութիւն է, քանի յայտնի է թէ անտառներու եւ ամպերու մէջ տեղ կապակցութիւն մը կայ, այնպէս որ առատ անձրեւ այն երկիրներուն մէջ միայն կը տեղայ ուր անտառներ չունեն։

Չառիկ (չէրիկ) կոչուած մետաղը կը դանուի լեռանց մէջ։ Չառիկը բաղադրութիւն է որ կը պարունակէ մկնդեղ (սընթիւ) եւ ծծումբ, եւ կը գործածուի կարմիր եւ դեղին ներկեր շինելու։

Կան նաեւ կապարի եւ պղնձի հանքեր, բայց անգործ են, եւ չի գիտցուիր թէ ինչ ընդարձակութիւն ունին։ Հաւանական է թէ, եթէ հիմուտ հանքագէտք բոլոր գաւառը քննեն, ապիւր մետաղներու, այս ինքն ոսկւոյ եւ արծաթոյ, հանքեր ալ պիտի գտնուին։ Եթէ այս հանքերն ալ եթէ բաւական առատ են, այն մետաղները հաւելցնելու պիտի ծառայեն։

Աղբիւր մը կայ որուն վրայէն իւղ կը ժողվուի եւ վառելու կը գործածուի։ Ոմանք նաեւ կը կոչեն այս իւղը, ոմանք ալ կալ (փէթրօլ)։ Ես դեռ չտեսայ այս նիւթը եւ չեմ գիտեր թէ ինչ է։

Այս գաւառին մէջ կարեւոր գործարան մը չկայ արուեստի։ Քաղքին մէջ աղօթի (սէնթի) մը կայ։ Այս աղօթոցն համար Եւրոպայէն բերուած են մեքենաներ զորս կը գործածէ հանձարեղ Հայ պատանի մը որ մեքենայ գործածելու արուեստը Եւրոպա սորված է։

Ծովակին վրայ կան 50 կամ 60 նաւակներ, ամենէն մեծը 16 կամ 17 կանգուն երկայն է։ Ասոնք շատ հին ոճով շինուած են։ Այսպիսի նաւակներ Կոստանդնուպոլիս եւ ուրիշ ծովերու մէջ չեն տեսնուիր։ Այս նաւակները շատ արագ կ'երթան երբ հովը ետեւէն կը փչէ, բայց նոր ոճով շինուած նաւերու բաղդատմամբ շատ դժուար է դանոնք վարել երբ հովը քովէն է։

Անցեալ երկու տարուան հունձը շատ առատ եղաւ, եւ ցորենը, շատ ամառ էր։ Եթէ երկաթուղի ըլլար այս գաւառին եւ Կեմարիոյ մէջտեղ, շատ օգտակար պիտի ըլլար այս երկու գաւառներուն, քանի սովին նեղութիւնը պիտի վերնաք, եւ հոս ստակ պիտի չահուէր։ Այս վերջին սովին ատենը Թուրքիոյ մէջ ուտելիք առատ էր, բայց տանելու եւ բերելու համար ճամբայ չկար։

Վան։ Գ. Մ. Պ.

Քանի մը շաքարթ ետքը դատ յօդուածով Վանայ նկարագիրը պիտի դուրս Աւետարեթի մէջ քաղքին պատկերով։

ՔՐԻՍՏՈՆԵՌՈՒԹԵԱՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

(Ա.-Երաբերի 6 լուսնի շաբաթականը)

7.

Թէ ինչ պէտք ապացոյց կայ որ Աստուած ճանաչողը յայտնութեան մը արդէն պատժ է

մարդոց :

Մեր վերջին երկու յօդուածներուն մէջ ցուցուցինք թէ մարդիկ վերջին աստիճան կարօտութիւն ունին մասնաւոր աստուածային յայտնութեան մը, Բայց և այնպէս իրաւունք չունինք այս կարօտութեան միայն հետեցընելու թէ այնպիսի յայտնութիւն մը արդէն տրուած է : Սակայն, երբ կը համոզուինք թէ մարդիկ այսպիսի յետին կարօտութիւն մը ունին, պատրաստուած կ'ըլլանք անաչառապէս քննելու այնպիսի յայտնութեան մը փաստերը :

Քրիստոնէութիւնը հիմնուած է Քրիստոսի Աւետարանին վրայ, և կը պնդէ թէ այս Աւետարանը մասնաւոր յայտնութիւն է Աստուծոյ : Աւետարանին սորվեցուցած կրօնքը ուրիշ բոլոր կրօնքներէն կը տարբերի սա կողմանէ որ, անոր փաստերը, թէ ըստ որպիսութեան և թէ ըստ քանակութեան, կը գերազանցեն քան զփաստս այլոց կրօնից : Քրիստոնէութիւնը կը կենայ պատմական հիման մը վրայ, և պատմական ապացոյցներ կը մատուցանէ, ուստի և անոր փաստերը կրնան պատմական քննադատութեան խիստ և անաչառ հետազօտութեանց տակ դրուիլ :

Բայց Քրիստոնէութիւնը, բացի պատմական ապացոյցներէ, ուրիշ ապացոյց ալ կրնայ ընծայել : Նոյն իսկ Աւետարանները մէջ բերելով, անոնց բուն պարունակութենէն կ'ապացուցանէ անոնց աստուածային ծագումը : Այս երկու տեսակ փաստերը իրարմէ տարբեր են, բայց իրարմէ անկախ կամ անջատ չեն, այլ զօրաւոր կերպով կը հաստատեն զիրար : Հիմա համառօտիւ պիտի յայտնենք այս երկու տեսակ փաստերուն բնութիւնը :

Ա. Պատմական փաստեր :

1. Պատմական ապացոյց կայ որ Յիսուս Քրիստոս կոչուած մարդ մը

իրօք ապրեցաւ Պաղեստինու մէջ իբր 18 դար առաջ, և իրեն համար ըստ թէ Աստուծոյ Որդի է և Աստուծոյ զրկուած է մարդիկ իրենց մեղքերէն փրկելու :

2. Պատմական ապացոյց կայ որ այս Յիսուս Քրիստոսին ծնանելէն շատ դարեր առաջ մարդարէք Փրկչի մը դալտեանը, անոր ծննդեան ժամանակին, տեղւոյն և եղանակին, անոր թէ կենացը և թէ մահուանը պարագաներուն վերաբերեալ շատ մանրամասն կանխասացութիւններ ըրին : Կան նաև շատ պատմական ապացոյցներ, թէ բոլոր այս մանրամասն կանխասացութիւնները իրօք կատարուեցան Յիսուս Քրիստոսի ծննդեան, կենաց և մահուան տուեմբ :

3. Կան պատմական ապացոյցներ թէ Յիսուս Քրիստոս աշխարհիս վերայ երեցող երևելի մարդոց մէջ, ամենէն նշանաւորն է, թէ ուրիշ բոլոր մարդոցմէ կը տարբերի իր վաւերացը բարոյական կատարելութեանը, իր վարդապետութեանց երկնային իմաստութեանը, իր հրաշագործութիւններուն, յարութեանը և երկինք համբառնալուն կողմանէ :

4. Պատմական ապացոյցներ կան թէ Յիսուս Քրիստոս ըրաւ այնպիսի ազդեցութիւն մը որ, թէ յատկութեանը և թէ տարածութեանը կողմանէ, աշխարհիս վրայ գործուած ազդեցութեանց ամենէն նորանշանն է : Պատմութիւնը կը վկայէ թէ Յիսուս Քրիստոսի ազդեցութիւնը իւր ազդին մէջ միայն չամփոփուելով, ուրիշ թէ բարբարոս և թէ քաղաքակիրթ ազգաց վրայ ալ տարածուեցաւ, թէ այն ազդեցութիւնը Քրիստոսի ժամանակին միայն յատուկ չէր, այլ երկարեցաւ աւելի քան 18 դար, և դարձեալ թէ այն ազդեցութիւնը ոչ միայն ազդերուն բարուց, սովորութեանց և կարգացը մէջ արտաքին բարեկարգութիւն մը յառաջ բերաւ, այլ և հոգեւոր յեղափոխութիւն մը գործեց մարդոց սրտերուն մէջ :

Եթէ այս կէտերն ապացուցանելու բաւական պատմական փաստեր կան, ապա այս Քրիստոնէութիւնը կը կե-

նայ պատմական անխախտ հիման մը վրայ :

Բ. Նոյն իսկ Աւետարաններուն պարունակութենէն փաստեր :

1. Եթէ Յիսուս Քրիստոսի յատկութիւնը և վարդապետութիւնները, ինչպէս որ Աւետարաններուն մէջ ցուցուած են, աղէկ քննուին, ամէն անաչառ մարդ պիտի համոզուի թէ, մաքսաւոր Մատթէոսի և ձկնորս Յովհաննու պէս մարդիկ պիտի չկրնային այնպիսի յատկութեանց տէր անձ մը ներկայացնել, եթէ այն իրօք ապրած չըլլար : Թէ անոնք, անուս մարդիկ ըլլալով, պիտի չկրնային յիշել այնպիսի վարդապետութիւններ, եթէ Յիսուս Քրիստոս այն վարդապետութիւններն իրօք սորվեցուցած չըլլար, նաև թէ, Յիսուս որ Բեթլէհէմ ծնած, բնակչաց տիմարութեանը և պարզութեանը կողմանէ նշանաւոր եղող Նազարէթ դիւղին մէջ սնած, և ի մանկութենէ Հրէից ազգին նախապաշարունակները միայն լսած էր, եթէ արդարեւ էր այնպիսի անձ մը ինչպէս կը նկարագրուի Աւետարանիչներէն, և եթէ իրօք կը սորվեցընէր այն վարդապետութիւնները որ անոր կ'ընծայուին, ապա ի վեր էր քան զլոկ մահկանացու մարդ, և միով բանիւ, անկարելի էր որ այնպիսի իմաստութիւն մը բխէր Նազարէթէն, և այնպիսի կատարելութիւն մը մարդկային երևակայութենէն :

2. Ամէն անաչառ մարդ, ուշագրութեամբ բազդատելով Աւետարանին վարդապետութիւններն այն բաներուն հետ զոր բնութիւնը կը սորվեցնէ, պիտի համոզուի թէ այս երկուքին մէջ այնպիսի զարմանալի համաձայնութիւն մը կայ, որ երկուքն ալ պարտին մի և նոյն աստուածային աղբրէ բխել :

3. Իբրև աստուածային յայտնութիւն Աւետարանին կատարելութիւնը կը ցուցնէ թէ պարտի բխած ըլլալ Աստուծոյ : Աւետարանն առաւ աստուածային յատկութիւններ, ուստի և պարտի բխած ըլլալ աստուածային աղբրէ :

Ապացոյցներուն բնութիւնը կամ տեսակն այսպէս համառօտիւ ցուցանելէն ետքը, երբեմն երբեմն մէջ պիտի բերենք նոյն իսկ ապացոյցներէն ոմանք :

ՏԱՐԻՆ ՀԱՇՈՒԵԼՈՒ ԿԵՐՊՈՐ

Տարւոյն երկայնութիւնը ժամանակի այն միջոցն է որուն մէջ երկիրս իր չրջանը կ'ընէ արեգական բոլորովը, և որ կը պարունակէ 365 օր, 5 ժամ, 48 րոպէ, և 49 մանրերկրորդ: Բայց հաշուելու դիւրութեան համար հարկ է ժամերը, րոպէները և ուրիշ կոտորակները զանց ընելով, տարին հաշուել իբրեւ ամբողջ օրերէ բաղկացեալ: Քրիստոսէ քառասուն և վեց տարի առաջ Յուլիոս Կեսար, որ ան ատեն Հռոմէական կառավարութեան գլուխն էր, երկիրս տարեկան չրջանին վերոյիշեալ 5 ժամ և այսչափ րոպէները տարիներու հաշուին մէջ ղետեղելու համար, ըստ խորհրդոյ Սոսիգենէս անուն Ալեքսանդրացի փիլիսոփային, հրամայեց չորս տարին անգամ մը տարին օր մը աւելի, այսինքն 366 օր հաշուել, ուստի և որոշուեցաւ չորս տարին անգամ մը փետրուարի 23ը երկու անգամ հաշուել: Բայց յետոյ որոշուեցաւ, փոխանակ փետրուարի մէջ երկու օր իրարու ետեւ 23 համընկու, չորս տարին անգամ մը, 29 օր հաշուել փետրուար ամիսը, որ սովորաբար 28 օր միայն կը հաշուուի: Այն տարիները որոնց մէջ փետրուարը 29 օր կը հաշուուի՝ նահանջ կոչուեցան:

Այս հաշուով ենթադրուած կ'ըլլայ թէ երկիրս իր տարեկան չրջանը կ'ընէ 365 օրուան և 6 ժամու մէջ. հաշիւ մը որ 11 րոպէ և 10³/₁₀ մանրերկրորդ աւելի է քան երկրի տարեկան չրջանին ճիշդ հաշիւը: Այսպէս հին տոմարին մէջ տարուէ տարի սխալ կը սպրդէր, և երկրի չրջանին համեմատ բնական ժամանակին հաշիւը ետ մնաց: Քրիստոսէ առաջ 46ին, և Քրիստոսէ ետքը 325ին մէջտեղ, բնական ժամանակին հաշիւը ետ մնացած էր գրեթէ երեք օր, այնպէս որ ձմեռուան դիւերահաւասարը կը հանգիպէր դեկտեմբերի 22ին, փոխանակ, ըստ նախկին հաշուին, հանգիպելու դեկտեմբերի 25ին, գարնան դիւերահաւասարն ալ կը հանգիպէր մարտի 21ին: Նիկիոյ ժողովը, 325ին, որոշեց այն թուականէն ետքը զատիկը տօնել գարնան դիւերահաւասարէն, այսինքն, մարտի 21էն ետքը կիրակին: Քրիստոսէ 400ի վրայ բաժանելի չէ (ինչպէս են 1700ը, 1800ը, 1900ը, 2100ը, 2200ը, ևն). այսպէս ամէն 400ի վրայ բաժանելի դարագլխէ ետքը 3 դարագլուխ կարգաւ 400ի վրայ բաժանելի չըլլալով, նահանջ չեն համարուիր: Գրեգորեան կամ՝ նոր տոմարը դիւրաւ ընդունուեցաւ Կաթոլիկ երկիրներու մէջ, Անգղիա ընդունեց նոր տոմարը 1752ին, և օրերու տարբերութիւնն այն թուականին 11ի հասած էր: Գերմանիա ընդունեց նոյն տոմարը 1774ին, և այն ժամանակէն ի վեր բոլոր Քրիստոնեայ տէրութիւնք, բաց ի Ռուսիոյ, ընդունեցան նոր տոմարը:

Նոր տոմարն ընդունողները 1800

տարին նահանջ չհաշուեցին, հին տոմարն ընդունողները հաշուեցին, և այսպէս երկու տոմարներուն մէջտեղ տարբերութիւնը եղաւ 12 օր, 1900էն ետքը այս տարբերութիւնը պիտի ըլլայ 13 օր:

Ինչպէս գիտեն մեր ընթերցողք, Թուրքիոյ Հայք Բուսայ հետեւելով կը վարուին ըստ հին տոմարի: Աղօթք ընենք որ քիչ ատենէն բոլոր Քրիստոնեայք մի ըլլան, ոչ տոմարով միայն, այլ և մանաւանդ դատանութեամբ և եղբայրութեամբ:

ԿԵՍԱՐԻՈՅ ՍԱՀՄԱՆԻՆ ՄԷՁ
ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՅԱՌԱՋԱԴԻՄՈՒԹԻՒՆ

Հետեւեալ հաշիւը կը ցուցնէ 1861էն ի վեր Կեսարիոյ սահմանին մէջ Աւետարանական գործին յառաջդիմութիւնը:

	1861	1870	1875
Վարժապետք	6	10	51
Հովիւք եւ քարոզիչք	2	5	9
Բոլոր տեղացի աշխատողք	14	25	54
Եկեղեցիք	2	4	5
Եկեղեցւոյ անդամք	74	228	527
Տեղիք ուր քարոզութիւն կ'ըլլայ	9	12	20
Կիրակի օրեր պաշտօնի եկողներուն միջին թիւը	509	725	1,982
Կիրակնօրեայ դպրոցք	5	12	20
Կիրակնօրեայ դպրոցաց աշակերտք	218	545	1,754
Դպրոցք	7	12	28
Հասարակ դպրոցաց աշակերտք	172	429	1,506
Բողոքականք	582	1,052	2,510
Տէրութեան հարկ տուողներ	91	292	655
Եկեղեցւոյ եւ դպրոցի համար տրուած ստակ (դէկէն.)	5,629	19,965	22,010

* Եկեղեցւոյ եւ դպրոցի համար տրուած ստակի գումարն աւելցած չէ Բողոքականաց աւելնալուն չափովը, եւ ասոր պատճառն է սովոր որ անցեալ երկու տարուան մէջ տիրեց բոլոր Կեսարիոյ գաւառին: Արդեւ վերոյիշեալ Բողոքականաց մեծ պատիւ է որ, այն յետին չքաւորութեան մէջ անգամ, այնպիսի մեծ գումար մը նուիրեցին եկեղեցիներու եւ դպրոցաց:

ԹՐԱԶՈՒԿ

Ձկան այս դարմանալի տեսակը կը գտնուի ուկրաինոսի և Միջերկրական ծովուն մէջ։ Այս ձկան երկայնութիւնն է 10 ւն մինչև 15 ոտք, և մարմինը մանր մանր թեւիկերով ծածկուած է։ Բայց այս ձուկն ուրիշ ձուկերէ կը տարբերի այսու որ սուր մը ունի։ Այսինքն, վերի ծնօտը երկնյաժէ 2 կամ 3 ոտք, և կը նմանի ընդհանրապէս սրոյ։ Թրածուկն իր այս սրովը կը յարձակի շատ անգամ կէտ ձկան վրայ։ Թրածուկը երբեմն նաւերալ կը ծակէ իր սրովը։

Փոքր նաւ մը, երբ 1872 զեկտեմբեր ամսուն, ճամբայ կ'ընէր Խաղաղական ուկրաինոսի մէջ, յանկարծ բանի մը դարձեալ, և խնկոյն սկսաւ ջուր մտնել նաւին մէկ խուցը։ Նստատիք ծովը նայեցան թէ ինչ կար, և տեսան որ ահադին Թրածուկ մը այնպէս ուժով զարկած էր նաւին, որ սուրը բոլոր երկայնութեամբ մտած էր նաւին յատակին մէջ։ Նստատիք բռնեցին այս ձուկը, որուն մարմինը 12 ոտք երկայն էր, սուրին երկայնութիւնն ալ երկու ոտք էր։

ՂԵՆՃԸԼԱՐԻՆ ՆԱՄՍԱՍՐ

Ղենճըլարի եղբարք մինչեւ հիմա իրենց համար մասնաւոր աղօթատեղի չունին։ Տէրութեան Պր. Մարտիրոս իր տան վերի յարկը ժողովրդեան ընծայած է, որ հոն կատարեն իրենց կրօնական պաշտօնը մինչեւ որ Տէրն անոնց ժողովատեղի մը պատրաստէ։ Յունուար 4ին կիրակի օրը, ժամն իննին տեսն, երբ եղբարք կիրակի նօրեայ երկրորդ պաշտօնը կը կատարէին, յիշեալ վերնայարկին մէկ սենեակը ցաւալի գէպը մը պատահեցաւ։ Այն առուր առաջին եւ երկրորդ ժողովներուն ներկայ կը գտնուէր Սիմոն անուն երիտասարդ մը, որ Բողոքական եղբայր է։ Այս երիտասարդին հայրն այն օրը խումը մը մարդերով ժողովատան վրայ յարձակեցաւ, եւ մինչդեռ աղօթք կ'ըլլար, իր որդին կանչեց Մեր քարոզիչ, Պր. Կարապետ Պարութեան, երիտասարդին ձեռքէն բռնելով զանի իր հօրը յանձնեց։ Յիշեալ անձն իւր զաւակը ժողովատեղիէն դուրս հանելէն ետքը, զանի նոյն տան միջնայարկը իջեցուց եւ նստակի գանակածել սկսաւ։ Տան տիկինն որ սուրի սենեակի մը մէջ էր, աղաղակը լսելով դուրս ելաւ տեսնաւ որ խումը մը մարդիկ միջնայարկին նանդուղներուն վրայ շարուած են։ Տիկինը վախէն աղաղակ բռնալով ժողով եղած սենեակը վազեց։ Տան տէր Պր. Մար-

տիրոս տեսնելով որ իւր կողակիցը բողոքովին գոհատած է, պատճառը հասկնալու համար դուրս ելաւ, եւ տեսաւ որ Սիմոն չարաչար կը գանակածուի իր հօրմէն, ուստի եւ զանի աղաղակը ջանաց։ Սիմոնի հօրը հետ եկողներն անոր վրայ յարձակեցան, բայց Պր. Մարտիրոս աղատեցաւ անոնց ձեռքէն իսկ ամբարձր քաշեց տարաւ խեղճ Սիմոնը դիակի ոտն։

Տան տիկինն ալ այն օրէն ի վեր ծանր կերպով հիւանդացած է, եւ Աւետարանական եկեղեցիներէն կը խնդրէ աղօթել Տիրոջ որ անոր առողջութիւն պարգեւէ։

Եթէ կառավարութեան խնաց տրուի այս եղեղութիւնը, տարակոյս չունինք որ մեր աղօթատեղւոյն վրայ յարձակող յիշեալ անձինք կը պատժուին։ սակայն մենք, ըստ բանին Տեսան, կը ներենք անոնց եւ կ'աղօթենք որ Աստուած զգաւորութիւն պարգեւէ անոնց եւ մեղք չհամարի անոնց ըրածը։ Վրան զի չեն գիտեր թէ ինչ կը գործեն։

Մ. Տ. ԱՏԱՂԱՍԴՈՐ

Ղենճըլար, յունվ. 27, 1876

«ՕՐՏՈՒԻ ԲՈՂՈՔԱԿԱՆՔ»

Այս վերնագրով Մանգումէի 3015 թղւոյն մէջ յօդուած մը կար, որուն բովանդակութիւնը նոյն յօդուածին հետեւեալ պարբերութեանէն կատարելապէս կը հասկցուի։

«Բողոքական քարոզիչը տեսնելով զի խաղաղն Օրտու իւրեանց արծուական ուշադրութեան վրայած է, ու հետեւաբար աղատ մնացած նոցա տեսներ կոտորածներէն, վարդերու տակ ծածկուած օձերուն նման սողոսկեցան յՕրտուցիւ, բերելով համոյր մի որ գործմալ ճակատը սրկադործելու կեղծիքն ունէր, ուստի տղէտ ժողովուրդն ալ նոցա արտաքին բարեհամբոյր երեւոյթներէն խաբուած, գնաց խումն բաղմութեամբ բողոքեցաւ Աւետարանի այս «ճամբարի առաքելոց» կամ լաւ եւս է ըսել Պօրճիայի այդ լաւ վիայեալ աշակերտաց շուրջը, եւ սկսաւ հիացմամբ ունին դնել նոցա պատրիշ քարոզութեանց։»

Յիշուի յօդուածագիրը մեծ ամօթ եւ նախադասիք ըրած է իր անձին, Օրտուցեոց եւ աշխարհի առջեւ, Աւետարանի քարոզութեան այդ աջով նայելուն համար։ Շատ զարմանալի է որ դեռ կայ այն աստիճանի տղխութիւն ու ծայրայեղ ատելութիւն Աւետարանի քարոզութեան դէմ։ Յօդուածագիրը պէտք է որ երեւան բերէ Օրտու տրուած պատրիշ քարոզութեան մը օրինակը, ու անկէ ետքը խօսի Աւետարանի քարոզիչը Աւետարանը ձեռքերնին առած, Փրկչին պատուէրին հնադանդելով Բրիտանոյ ժողովութիւն կը քարոզեն, ինչ որ Աւետարանով կ'ապացուցուի կ'ընդունին, իսկ ինչ որ անկէ օտար է, կը մերժեն. ասոր մի տեղին է խաբէական քարոզութիւնը։

Աւետարանականը Լուսաւորչականաց պէս ծոյլ չեն նստիր եւ հոգիներուն Բրիտանոյի դարուն անհոգ չեն ըլլար, յուստեական երանութիւնը «այգային գողտր ներդաշնակութեան» գերազանց կը սե-

պեն, քարեկարգութեան ու Բրիտանոյեութեան համար իրենց կարողութեան աւելի տուրք կուտան, եւ կ'աշխատին անձնուրացութեամբ։ Միթէ այսպիսի ջանքեր «դիւթիչ կրօնք ու պատրիշ քարոզութիւն» են։ Աւետարանական քարոզիչը, զուր թափառող մեղաւորները ընդդէմ Աւետարանի Հայոց եկեղեցին սպրդած քանի մը հոգեկորոյս մեղրութիւններէն ազատելով, ուղղակի Հրաւիրողին առաջնորդելուն համար, եւ մեռած բարոյականութեան մը հոգի եւ սնունդ ցուցնելուն համար Պօրճիայի աշակերտներ են։ «Եւ աշխարհ զնա ոչ ծանեաւ», կ'ըսէ սուրբ Աւետարանը։ Յօդուածագիրը արդեօք չը տեսներ Օրտուցի Աւետարանականները որ ծիսական Բրիտանոյեաններէն գերազանց գործնական վիայութիւն մը կուտան իրենց կրօնքին ճամբարութեանը Օրտուի մէջ սրճնք են որ գործերու պարագելով եւ կամ իրենց հարսնիքներովը, խաղերովը 4-5 ընելով կիրակին կը սղծեն ու յարգութիւն չեն տար Աստուծոյ սրբազան պատուէրին, Աւետարանականները, թէ Լուսաւորչական Բրիտանոյեանները։ Յօդուածագիրը կ'ըսէ թէ ի սկզբան բաւական թուով մարդիկ խաբուեցան, բայց յետոյ սթափելով ետ դարձան իրենց նախկին եկեղեցին։ Արդեօք կրնայ ըսել թէ Աւետարանականութիւնը ընդունելուն համար ոմանք գինեմը, ոմանք Սուրբ օրը սղծող, ոմանք հոյհոյիչ, ոմանք խաղաղութիւն եւ անբարոյական եղան։ Բանի որ այսպէս ըսելու կարող չէ, իրաւունք չունի պատրիշ քարոզութիւններէ խաբուեցան ըսելու։ Մենք դիտենք Օրտուի մէջ քանի մը մարդիկ որ Աւետարանի դուռը իրենց նեղ դռներով (հաւանական է յօդուածագիրն ալ) աշխարհը սիրեցին, եւ ընտրեցին աշխարհի յարմար ճամբով մը ապրիլ, քան թէ յուստեական յուսոյ համար չարչարուիլ ու անդայնոց մէջ զրկանք կրել։ Ասկէ զատ կործենք չկրնար ուրոնալ յօդուածագիրը որ աղգային եկեղեցւոյն մէջ շատերը Աւետարանականաց քարոզութիւններէն համոզեալ, ծէսերը չընդունելով կեղծաւորեալ կը մնան նոյն եկեղեցւոյն մէջ, յուսովով թէ այնպէս ալ կրնան իբրեւ Աւետարանական ապրիլ ու ժրկուիլ։ Շատ զարմանալի է որ այսպիսի լուսաւորեալ դարու մը մէջ իրենց եկեղեցւոյն բոլոր տղրութիւնները պահելու կ'աշխատին, եւ ժողովուրդը Աւետարանի փրկարար դիտութեանէն զրկելով անհաւատութեան ճարակելուն պատճառ կ'ըլլան Բանգի տղէտ եւ անկրօն մարդն անգամ զիւրաւ կրնայ ծիսական Բրիտանոյեութիւնը ջրել։ Բայց Աւետարանական կրօնքը փրկաւորայ անհաւատներն ալ պապանձեցուցած է, ու կը պապանձեցնէ։ Որ անկրօնի միտք կրցած է համոզել Հայոց Լուսաւորչական եկեղեցին, մինչդեռ միլիոնաւոր անհաւատներու ու Հրեաներու դարձին միջոց եղած է Աւետարանական կրօնքը։ Այս պարագան հոս անոր համար կը յիշեմ որ, եթէ Աւետարանականը փութով չաշխատէին, հաւանականաբար անհաւատութիւնը կ'ընդհանրանար Օրտուի մէջ։

Յ. ՏԵՐ ԳԱԼՍԵԱՆ

Օրտու, փետր, 6, 1876

ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Փետր. 24 ըստ Յուն. և Մարտ. 7 ըստ Լատ. 1876

ՆԱԽԸՆԹԱՅ ԱՄՍՈՅՆ ՎԲԱՑ ՀԱՆԴԵՍ

Նախընթաց ամսոյ քաղաքական կարևոր դէպքերուն մէկն էր կոմս Անտրասիի առաջարկութեանց Բ. դրան մատուցուիլն և կայսերական կառավարութեան կողմանէ անոնց ընդունուիլը : Երբ մէկն ուշադրութեամբ կարգայ կայսերական հրովարտակն որ կոմս Անտրասիին թեւադրած հինգ բարեկարգութեանց փութով դործագրուիլը կը հրամայէ, դիւրաւ կրնայ ճանչնալ անոնց արժէքը : Պատկոյ և Հէրսէքի մէջ ապստամբութեան դրօշ պարզուիլերը, հաւանականաբար առանց բացառութեան, Քրիստոնեայք են : Ապստամբք իրենց ընթացքն արդարացնելու պատրուակաւ ըսին : Որովհետեւ կառավարութեան բոլոր պաշտօնեայք Մահմետական են, մինչև ցարդ միայն Մահմետականք չնորհք դառնալ և վաշեւած են : Իսկ Քրիստոնեայք եկեղեցի չինելու, դպրոց բանալու, գանդակ հնչեցնելու ևն հրաման և թայտուութիւն արուած չէ : Վեհ. Սուլթանն, ի պատասխանի այս առարկութեանց, այն դաւառներուն մէջ գանուած բոլոր Քրիստոնեայք կրօնական կատարեալ ազատութիւն շնորհեց : Ապստամբութիւնն ի սկզբան անդ տատանորդի վարձակալաց և ժողովրդեան մէջ ծագած շփոթութիւններէ առաջ եկաւ, և ժողովրդէն ոմանք ըսին թէ տատանորդի վարձակալաց գործած զրկանաց դէմ ժողովրդեան դանդառներուն առաջն առնելու համար ինչ բարեկարգութիւններ որ հրամայուեցան անցեալ տարիներու մէջ, բնաւ չդործագրուեցան : Կայսերական հրովարտակն, ի պատասխանի ապստամբաց այս գանդատին, այն դաւառներուն մէջէն տատանորդ հաւաքելու հին դրութիւնը մէկէն և ընդ միշտ վերցուց : Ապստամբաց մէջ գտնուած երկրագործք կը գանդատէին թէ, իրենք Քրիստոնեայք ըլլալով, հոգ ստանալու իրաւունք չունին, և եթէ զէնքը վար դնեն, Մահմետական հողատէրերն առաջուանէն աւելի պիտի հարստահարին զիրենք : Վեհ. Սուլթանն ի պատասխանի այս գանդատին, Քրիստոնեայք ալ Մահմետականաց հաւասար արտօնութիւն շնորհեց հողի տէր ըլլալու, և աղքատ երկրագործաց մասնաւոր դիւրութիւններ տուաւ մշա-

կելի հող գնելու : Ապստամբք կը գանդատէին նաեւ ըսելով թէ, անցեւորին մէջ ի նանիր յուսացած էին որ Վեհ. Սուլթանն Քրիստոնեայ հպատակաց օգտին համար հրամայած բարեկարգութիւնները կատարելապէս պիտի դործագրուին, բայց միշտ յուսալքեալ ելան : Կայսերական հրովարտակն, ի պատասխանի այս գանդատին, յատուկ յանձնաժողովներ հաստատեց որ հսկեն այն դաւառաց մէջ ոչ միայն վերջին մասնաւոր բարեկարգութեանց դործագրութեանը, այլ և այն ամէն բարեկարգութեանց որ առաջուց հրամայուած են : Յանձնաժողովաց անդամներուն կէսը Մահմետական և միւս կէսը Քրիստոնեայ պիտի ըլլան, և արդէն երկու բարձրաստիճան անձինք, որոց մին Քրիստոնեայ է, այն յանձնաժողովաց նախագահելու համար աւել մեկնեցան : Ապստամբաց մէկ տարօրինակ գաղափարն ալ սա էր, որ անոնք կը կարծէին թէ կառավարութիւնն այս դաւառները լոկ եկամուտն աղբիւր մը նկատելով, այն տեղերէն հաւաքուած բոլոր գրաւները կառավարութեան միւս ծախքերը հոգալու համար կ'սպառէ : Կայսերական հրովարտակն ասոր ալ պատասխան կուտայ, այժմէն խառանալով որ այն դաւառաց վարչական ժողովներն երբ երկրին օգտին գործածելու համար ծախք ընելու պէտքը կայսերական կառավարութեան հայրդքեն, Վեհ. Սուլթանն այն դաւառաց հարկերէն որոշեալ գումար մը պիտի յատկացնէ հաւաքակաց օգտակար շինութեանց համար : Կայսերական հրովարտակն նաեւ ներսդրութիւն կը շնորհէ անոնց որ իրենց օրինաւոր կառավարութեան կը հնազանդին : Վայրապարկըսն ոմանք թէ այս բարեկարգութիւնները կարն որ բաներ չեն : Պատկոյ և Հէրսէքի ապստամբներն երբ տեսնեն որ կայսերական կառավարութիւնն, ի պատասխանի իրենց բոլոր գանդատանոց, ոչ թէ լոկ խոտուածներ այլ եղելութիւններ կը շնորհէ, ալ պիտի պատանձին, և անոնց գանդատները պիտի դադրին : Քանի որ կայսերական հրովարտակն հրաւարակուեցաւ, Հէրսէքի մէջ նշանակութեան արժանի կուլ չեղաւ, և Աստուրիոյ կառավարութիւնը զօրաւոր միջոցներ ձեռք առաւ ի իշխանութեան տակ գտնուած որ և է երկրէ մը Հէրսէքեաց օգնութիւն կամ պաշար դրուելն արդեւելու, այնպէս որ եթէ ապստամբներէն ոմանք ուզեն իսկ,

կարող պիտի չըլլան ապստամբութիւնը նորոգելու : Թէեւ ապստամբեալ գաւառաց մէջ դէպքերը կայսերական կառավարութեան նպատակուոր են, սակայն աւելի զուշութեան համար այն տեղերը դանդաւ զօրաց վրայ աւելցան 24 վաշտ ուրիշ նոր զօրք ալ, որ շարժե մը ի վեր կ'աշխէն կանցնին : Նախընթաց ամսոյ մէջ Հունգարիա, և բոլոր Աւստրիական պետութիւնը մեծ կարուստ ըրին Ֆրանսուս Տիք անուն հռչակաւոր հայրենասիրին մահուամբ : Այս հռչակաւոր անձը 1848ին Հունգարիոյ ապստամբութիւնը մարելէն ետքը, Դոշիթին հետ թուրքիա ապստամբող Հունգարացիներէն մին էր : Կայսերական կառավարութիւնն իբրեւ հիւր Մուստիոյ մէջ պահեց զանոնք մինչեւ որ Ամերիկացի նաւ մը եկաւ և զանոնք առնելով նախ Սնդղիա, և ապա Սմերիկա տարաւ : Տիք շուտով Հունգարիա դարձաւ, և այնուհետեւ ամբողջ տարւոր տարի զլուխ եղաւ այն կուսակցութեան, որ Հունգարիոյ կառավարութիւնը Հունգարացիոց ձեռքը ձգելու համար ամէն զոհողութիւն և նեղութիւն յանձն առած էր : Այն միջոցին Հունգարացիք բռնաւոր կ'անուանէին Աւստրիոյ կայսրը, կայսրն ալ զանոնք ապստամբ կը համարէր : Վերջապէս եկաւ ժամանակը յորում Տիք յաջողեցաւ դործագրել կերպ մը զորինք հնարած էր, և այն կերպով Աւստրիոյ կայսրն, որ այնչափ ատենէ ի վեր իբրեւ Հունգարիոյ թշնամի կը համարուէր, եկաւ Հունգարիոյ թագաւոր պատկուելու և երդում ըրաւ պահպանելու Հունգարիոյ ժողովրդեան ազատութիւնն և ուսանանաշնորհութիւնները զորոս յառաջագոյն կը կայսրութեան վտանգաւոր կը համարէր : Այսպէս Տիքի խոտուութեամբ հաստատուեցաւ այն միութիւնը որ հիմա Աւստրո-Հունգարիա անուամբ կը ճանչցուի, և վերջացաւ դարաւոր հակառակութիւնը : Քանի մը տարիէ ի վեր Տիք քաղաքական պաշտօնէ քաշուած էր : Սմիտը իբր 15 ոսկւոյ ծախքով պարզ կերպով կ'ապրէր, բայց երբէք չէր ուղեր կառավարութեան ամական առնել : Կառավարութիւնն և ժողովուրդը միշտ կը թախանձէին զանի որ հանձն ընդունիլ մեծագումար եկամուտ մը, որ մայիս ըլլար իր բարձր դիրքին զոր ունեցած էր Հունգարիոյ կառավարութեան մէջ : Երբ Տիք մեռաւ, ժողովուրդը ողբաց զանի իբրեւ հայր հայրենեաց, և Ա-

ւատրիայ կայսրուհին անոր դագաղին քով լացաւ : Շատ մարդու տրուած է այսչափ սիրելի ըլլալ, և մեռնելէ ետքը այսչափ սգացող ունենալ :

Անցեալ ամիս Գաղիոյ մէջ հանրապետականք ընտրութեանց ատեն կատարեալ յաղթութիւն վաստակեցան, և Մ. Պիւֆէ կորագլուխ պարտեցաւ : Չորս հինգ շաբաթ առաջ Մ. Պիւֆէ Գաղիոյ առաջին պաշտօնեայն ըլլալով ընտրութեանց ատեն իր աշխարհավարութեան յաջողեւուն վատահեր, և քուէարկութեան ատեն իր քաղաքական ակոյեաններն ընկճելու համար առանց խղճելու կը գործածէր կառավարութեան հաջորդին աղբեցութիւնը : Հիմա ինք նկուն եղան, և ժողովուրդէն մերժուելով ստիպուեցաւ հրաժարական տալ : Նոյն իսկ Մ. Պիւֆէի ծննդեան քաղաքին մէջ անոր հայրենակիցները հանրապետական երեսփոխան մը Մ. Պիւֆէէն նախամեծար համարեցին : Մ. Պիւֆէի այս չարաչար անկման պատճառն անտարակոյս սա էր, թէ նա հանրապետութեան առաջին պաշտօնեայն ըլլալով հանդերձ կը ստիպէր կառավարութեան բոլոր պաշտօնատարները, նոյն իսկ գիւղերու կառավարիչները, որ հանրապետական ընտրելիներն իբրեւ հասարակայ թըշնամի համարին : Մ. Պիւֆէ իր այս ընթացքով ոչ միայն իր թշնամիները, այլ և բարեկամները զոռեցուց :

Սպանիոյ մէջ Կարոլոսեան ապստամբութիւնը բոլորովին նուաճեցաւ, և Տոն Կարոլոս Գաղիա փախաւ : Բայց կը յայտարարէ թէ, իր գործելու աղատութիւնը կը պահէ, որմէ կը հասկցուի որ երբ ձեռքէն գայ, Տոն Կարոլոս ուրիշ ապստամբութիւն մը պիտի յարուցանէ :

Սպանիոյ նախորդ թագուհին, Իզապելլա, որ 1869 ին ժողովուրդէն վճռուեցաւ, հիմա Սպանիա կը դառնայ իր որդւոյն, Ալֆոնս թագաւորին քով բնակելու համար : Սպանիոյ մէջ կրօնական աղատութեան բարեկամները կը վախնան որ նախորդ թագուհւոյն ազդեցութիւնը գծաբաւտարար ներկայ աղատութեան դէմ պիտի ըլլայ :

Անգղիոյ մէջ անցեալ ամսուան գըլխաւոր գէպքն եղաւ խորհրդարանին բացուիլը : և առաջին գործն եղաւ Սուէիդի ջրանցքին բաժնետոմսերուն գինը հատուցանելու համար 4,080,000 Անգղիական ոսկի տալու հաւանիլ :

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Արդարութեան պաշտօնեայ ճէլտէթ փաշա, անցեալ շաբաթ օր Անգլիանուպոլիս դնաց Անգլիանուպոլսոյ և Դանուբի կուսակալութեանց մէջ գտնուած դատարաններուն վիճակն ի մօտոյ քննելու, և ըստ վերջին կայսերական հրովարտակին դանոնք բարեկարգելու :

— Պոսնիոյ և Հէրոէքի մէջ նոր հաստատուած դործադիր յանձնաժողովոյ նախագահները, Հայտար էֆէնտի և Վասա էֆէնտի, անցեալ շաբաթ ասկէ մեկնեցան իրենց պաշտօնին գլուխը գտնուելու համար :

— Բարեկենդանի օրերը շփոթութիւններ եղան Սերուիոյ Գրաճէվաց քաղաքին մէջ, ուր, կ'երևի թէ, այն օրերը տեղական ընտրութիւնք կ'ըլլային : Տպագրական դրասենեկին մէկ պաշտօնական ծանուցման նայելով, քանի մը գինով մարդիկ օստիկանութեան զօրաց հետ կուռի բռնուելով մէկ կամ երկու հոգի վիրաւորեցաւ մինչև որ խաղաղութիւնը հաստատուեցաւ : Այս լուրը սխալ հասկցուելով Ղալաթիոյ պորտային մէջ անցեալ հինգշաբթի օր տարածայնուեցաւ թէ Սերուիոյ մէջ «յեղափոխութիւն» կամ «ապստամբութիւն» ծագած է, և ասոր վրայ արժէթղծոց գինը իջաւ : Բայց ետքը երբ լուրն ուղղուեցաւ, դարձեալ արժէթղծոց գինը բարձրացաւ :

— Դանուբի ջուրերուն յորդումը մեծ քանակներ պատճառեց Դանուբի կուսակալութեան գետեղերեայ գիւղերուն մէջ : Շատ տուններ կործանեցան, և որ աւելի գէշն է, այս գիւղերուն մէջ գետնի տակ պահուած ցորենները ամբարներուն մէջ ապականեցան :

ՍՐՏԱՌԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Գաղմատիոյ կառավարիչ, Բօտովիչ զօրապետը, որ երկու երեք շաբաթ առաջ մասնաւոր հրահանգներ առնելու համար Վիէնա կոչուած էր, պաշտօնով Գարատաղ երթալէ և Նիկիոյ իշխանին հետ տեսնուելէ ետքն իր տեղը դարձաւ : Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ Բօտովիչ զօրապետին հրաման տրուեցաւ Հէրոէքէն և Պոսնայէն Աւստրիոյ հողն ապաւինողներն իրենց հայրենիքը դառնալ համոզելու համար ամէն միջոց ի գործ դնել :

— Տոն Կարոլոս Գաղիա փախաւ, և Գաղիոյ կառավարութիւնն անոր ծանոց օր օր մը իսկ Գաղիոյ հարաւա-

յին կողմը մնալու հրաման չկայ, ուստի և Անգղիա դնաց :

— Կ'ըսուի թէ Աւստրիոյ կառավարութիւնն արգելած է Հէրոէքի ապստամբաց Աւստրիական հողն ապաւտանիլ :

— Անցեալ շաբաթ օր Ս. Փէթրոպոլիէն առնուած հեռագիր մը կը ծանուցանէ թէ, Գարատաղի իշխանը վստահացուցած է Չէթինէ գտնուած Բուսական հիւպատոսը թէ ինք Եւրոպիոյ խաղաղութիւնը վրդովելու մտքով պիտի չշարժի :

— Գաղիոյ մէջ հանրապետականք կ'ուզեն պաշտօնէից ժողովը բոլորովին փոխել :

— Հեռագրական լուրերէ կը տեղեկանանք որ Ամերիկայի երեսփոխանական ժողովն որոշած է դատաւանի տակ ձգել Ամերիկայի պատերազմական գործոց պաշտօնեայն, Մր. Պէնափ, որ պաշտօն մը ծախած ըլլալու կ'ամբաստանուի : Երեսփոխանաց ժողովոյն մեծագոյն մասը շատ թշնամի է այն քաղաքական կուսակցութեան, որուն կը վերաբերի յիշեալ պատերազմական գործոց պաշտօնեայն :

ՀՆՈՒՍԳՐԱԿԱՆ ՎԵՐՋԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Աթէնք, մարտ 4.
Թագուհին իշխանուհի մը ծնաւ :
Մատրիտ, մարտ 4.
Ներողութիւն խոստացուեցաւ բոլոր Կարսիսեանց որ մինչև ներկայ ամսոյս 15 կառավարութեան կը հնազանդին :

Փարիզ, մարտ 4.
Հաւանական է որ նոր պաշտօնէից անուններն երեքշաբթի օր ծանուցուին :

ԵԼԵԻՄՏԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՏՐԱԿԱՆ			
Փետ. 23, մարտ 6, 1876			
Գոնտիլիտէ	22.03	Բուս. երկաթ. րաժիք	58 1
ԴՐԱՄԲ. Օսմ. լիւրան 400 էն			
Մէքիտիյէ	102 3	Բուսիոյ բոլ	89 3
Սեւ քաննոց	106 3	Նարոնէն	88
Պղինձ ստակ	138 1	Անգլ. լիւր	111
ՇՈՒԿԱՅԻ ԳԻՆԵՐ, փետր. 21, մարտ 4, 1876			
Բամբակ քաշը	6 1-7 1	Ծառուէ, Եմէն, քաշը	17-18
Թիֆթիկ	42-46	Սփարմաշէթ, Թիֆթիկ, սնու.	70-75
Ճէրի	9-11 1	Լեղակ, քաշը	50-135
Ափիոն	240-250	Պողպատ, սնու.	200-205
Ձէթ	4-6	Կապար, կենդ.	160-165
Շաքար, փոշի, կենդ.	200-203	Քեւեռ (քաղցր) 50 քիւ.	88-90
» զուլա »	242-246	Թիֆթիկ, 2 սնու.	260-270
Բեգրու (կազ),		Ապակի փաւր	20-21
Ամբի. սնու.	72-76	Երկաթ, Անգլ. կենդ.	70-75
Յորեն կարծր, քոռ	26-30	» Թիֆթիկ »	95-105
Չարբ.	14	Բուրգ, լուսնուած, քաշը	11-11 1
Որդան կարմիր, քաշ	36-40	» Լուսնուած, »	6-7
Սահուէ, լիւր	14-14 1		
Ամերիկայի Դիսինարաց ընկերութեան կողմէն Խմբագիր Զ. Ք. ԿՐԻՆ			
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ ՏՊԱԳՐԱՌԹԻՆ ԱՐԱՄԵՆ Չազմագծըլար, Յակոբեան խան, Թիւ 12.			